

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ КОМПОНЕНТ У ВИВЧЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ

Котик Л. Л.

Київський національний лінгвістичний університет

Метою поданої статті є обґрунтування соціокультурного компонента у вивченні української мови як іноземної. У навчальному процесі одночасно з мовою має вивчатися культура мови, що вивчається. Широке й послідовне вивчення культури носіїв мови, зокрема української, дає можливість більш повно й адекватно опанувати мовою, підвищити мотивацію, має виховне значення. У статті розглянуто проект навчального посібника “Мандрівка містом”, що є прикладом практичної інтерпретації викладених положень.

Ключові слова: соціокультурний компонент, комунікативна компетенція, лінгвоукраїнознавство, навчальний посібник.

The article deals with sociocultural component of Ukrainian language education for foreign students. Language culture should be learnt simultaneously with linguistic training. Education of Ukrainian language on the base native-speakers culture stimulates student’s motivation and interests. The project of the manual “Tour around city” is presented in the article.

Key words: sociocultural component, communicative competence, Area study, learner’s manual.

Головна мета сучасного навчання мови – комунікативна компетенція, яка стосується не лише опанування мовними засобами й мовленнєвими уміннями, але й містить аспекти прагматичні й соціокультурні. Студентам-іноземцям, що приїжджають до нашої країни, недостатньо вивчати лише мову й свою спеціальність, необхідно сформувати знання, які стануть складником соціокультурної компетенції, щоб найбільш об’єктивно й адекватно сприймати особливості українського менталітету й української історії, культури, характеру. Повна комунікація можлива лише тоді, коли іноземець опанував не лише мовні засоби вираження інформації, але й систему уявлень про культуру, традиції, реалії виучуваної мови загалом, що дозволить йому уявити національну “картину світу”.

Одним із найважливіших документів, що стосуються викладання й вивчення мов, є проект “Загальноєвропейські компетенції володіння іноземною мовою” (Common European Framework of Reference for Languages), який підкреслює значення знань культурного фону певної іноземної мови [7]. Ці, так звані декларативні соціокультурні, знання становлять сукупність знань про певну мову та її культуру, про їх основні принципи.

Для людини, що ставить перед собою мету опанування іноземної мови, важливим є не стільки розвиток навичок читання, письма, перекладу, скільки міжкультурна чи соціокультурна компетенція – здібність співвідносити мову й культуру своєї країни з мовою й культурою країни, мова якої вивчається, легко орієнтуватися в національних особливостях характеру носіїв мови, історії, культури, звичаях.

Є. М. Верещагін і В. Г. Костомаров описали цю проблему так: “дві національні культури ніколи не збігаються повністю, – це впливає з того, що кожна складається з національних та інтернаціональних елементів. Сукупність одиниць, що збігаються (інтернаціональні) чи є відмінними (національні), для кожної культури будуть різними. Тому не дивно, що доводиться витратити час і енергію не тільки на засвоєння плану вираження деякого мовного явища, але й плану змісту, тобто доцільно виробляти у свідомості студентів, що навчаються, поняття про нові предмети та явища, які не мають аналогій ні в їх рідній культурі, ні в їх рідній мові” [1, с. 246].

Поняття мовної та культурної картини світу відіграє важливу роль у вивченні іноземної мови, зокрема української. Студент, що вивчає іноземну мову (у цьому разі – українську) намагається досягнути інокультури й відповідно піддається її впливу: на первинну картину світу рідної мови та рідної культури накладається вторинна картина світу мови, що вивчається. Під дією вторинної картини світу відбувається складний психологічний процес, що вимагає пристосування студента до іншого, часто протилежного бачення світу.

Соціокультурний компонент змісту навчання іноземної мови становлять країнознавчі та лінгвокраїнознавчі знання. Оскільки основним об'єктом є не країна, а фонові знання носіїв мови, в узагальненому вигляді їх культура, то було б правильно говорити про “культурологію”. Проте термін “лінгвокраїнознавство” міцно увійшов у практику викладання іноземних мов.

Уперше термін “лінгвокраїнознавство” був використаний Є. М. Верещагіним і В. Г. Костомаровим у праці “Лінгвістична проблема країнознавства у викладанні російської мови як іноземної” в 1971 році. Виникнення терміна було пов'язане з виходом книги Є. М. Верещагіна і В. Г. Костомарова “Мова і культура”, де йшлося про використання країнознавчих фактів у процесі вивчення мови, а об'єктом цієї дисципліни стали прийоми ознайомлення студентів з новою культурою. На думку авторів, “під цим терміном слід розуміти таку організацію вивчення мови, завдяки якій студенти знайомляться з теперішнім і минулим народом, з його національною культурою через мову й у процесі опанування її” [2, с. 248].

Як пише В. А. Маслова у своїй праці “Лінгвокультурологія” проблема співвідношення й взаємозв'язку мови, культури, етносу – міждисциплінарна проблема, розв'язання якої можливе тільки зусиллями кількох наук – від філософії та соціології до етнолінгвістики та лінгвокультурології. “Мова тісно пов'язана з культурою: вона проростає в ній, розвивається в ній і відбиває її. Якщо традиційний спосіб осмислення проблеми взаємодії мови й культури полягає в спробі розв'язати лінгвістичні завдання, використовуючи деякі уявлення про культуру”, то є і способи, “за допомогою яких мова втілює у своїх одиницях, зберігає й транслює культуру” [3, с. 9].

Проблема зв'язку країнознавства з навчанням іноземної мови стала особливо активно обговорюватися в системі освіти різних країн у другій половині 20 століття. Актуальність цієї проблеми зумовлена не тільки лінгвокраїнознавчими, але й соціальними проблемами. Для розв'язання проблеми взаємозв'язку країнознавства та іноземної мови важливо спочатку з'ясувати саме поняття “країнознавство”.

Німецькі вчені Н. Herde, E. Kirsch, Uhleman Н. внесли вагомий вклад у розвиток країнознавчої проблематики, накопичили великий досвід з погляду опрацювання теоретичних питань. Країнознавство визначається ними як “принцип навчання й одночасно засіб розвитку комунікативної здібності тих, що навчаються”. На їхню думку, об'єктом навчання країнознавства є “суспільний фон”, що інтегрує в собі географічний, соціологічний, етнографічний і культурний елементи, а структуру суспільного фону становлять такі елементи: територіально-структурний, історичний, теоретично-концептуальний, інтернаціонально-порівняльний та культурно-художній аспекти” [4, с. 32–33].

Країнознавство, на погляд Г. Д. Томахіна, розглядається як навчальна дисципліна, предметом якої є певним чином дібрана й організована сукупність економічних, соціально-політичних, історичних, географічних та інших знань, пов'язаних зі змістом і формою мовленнєвого спілкування носіїв певної мови, що включається в навчальний процес із метою забезпечення освітніх і виховних цілей навчання та пов'язана із забезпеченням комунікативних потреб студентів, що реалізується виучуваною мовою [5, с. 22–24].

На думку О. М. Щукіна, країнознавство – це “базисна для методики наука, предметом якої є сукупність відомостей про країну виучуваної мови”. Країнознавча інформація “забезпечує не тільки пізнавальні, але й комунікативні потреби тих, хто навчається, сприяючи формуванню комунікативних та соціокультурних компетенцій” [6, с. 32].

Термін “лінгвокраїнознавство” – це напрямок, який, з одного боку, поєднує в собі навчання мови, а з другого боку – дає певні відомості про країну мови, що вивчається [5, с. 24].

За О. М. Шукіним, проблематику лінгвокраїнознавства становлять два кола питань. По-перше – лінгвістичне. Воно стосується аналізу одиниць мови з метою виявлення в них національно-культурного змісту. У цьому разі об’єктами вивчення на заняттях стають: безеквівалентна лексика (тобто лексичні одиниці, що не мають рівнозначних відповідників у рідній мові); невербальні засоби (дії, що передаються за допомогою міміки, жестів і мають значення та сфери вживання на відміну від уживань у рідній мові); фонові знання, характерні для носіїв мови, що забезпечують мовленнєве спілкування цією мовою; мовна афористика та фразеологія, які розглядаються з погляду віддзеркалення в них культури, національно-психологічні особливості, досвід людей, що розмовляють нерідною мовою. По-друге – методичне, яке стосується прийомів подання, закріплення та активізації специфічних одиниць національно-культурного змісту, добутих з текстів, що вивчаються на заняттях [6, с. 33]. Отже, під час засвоєння лінгвокраїнознавчого матеріалу у студентів формується лінгвокраїнознавча компетенція, тобто цілісна система уявлень про національні звичаї, традиції та реалії країни виучуваної мови, яка дозволяє добирати з лексики цієї мови приблизно ту саму інформацію, що і його носії, і досягати повноцінної комунікації. Таким чином, засвоєння лінгвокраїнознавчого матеріалу є необхідною умовою формування комунікативної компетенції.

Країнознавство – допоміжний засіб, що підвищує зацікавлення студентів Україною, її культурою та традиціями, що у свою чергу допомагає їм подолати міжкультурний бар’єр у вивченні української мови. Подолання мовного бар’єру недостатньо для забезпечення ефективності спілкування між представниками різних культур. Необхідно спробувати подолати бар’єр культурний.

Лінгвокраїнознавство стимулює активізацію мовленнєвої й розумової діяльності студентів, сприяє збагаченню словникового запасу, розширює межі мовленнєвих ситуацій. Лінгвокраїнознавчий матеріал сприяє становленню комунікативних умінь у різних сферах спілкування. Засвоєння різноманітної інформації про нашу країну допомагає адекватному сприйняттю навколишнього середовища. Тому викладання української мови як іноземної передбачає країнознавчу аспектизацію, яка здійснюється як процес формування країнознавчої компетенції студентів.

Іноземні студенти з перших днів життя в Києві стають учасниками повсякденно-побутового спілкування. Для забезпечення їх адаптації в умовах іншомовної дійсності, для задоволення їх соціальних, побутових, навчальних та культурних потреб добираються та подаються в навчальному процесі відомості про традиції, правила мовленнєвої поведінки, мовленнєві стереотипи, форми мовленнєвого етикету. Широке й послідовне вивчення культури носіїв мови, зокрема української, дає можливість більш повно й адекватно опанувати мову, підвищує мотивацію, має виховне значення.

Прикладом практичної інтерпретації викладених положень може бути розглянутий проект навчального посібника “Мандрівка містом. Київ”. Проект посібника написано відповідно до вимог чинної програми з курсу української мови як іноземної, створеної на кафедрі російської мови та літератури Київського національного лінгвістичного університету. Він рекомендований для використання паралельно з базовим навчальним посібником “Українська граматики в комунікативних моделях” під керівництвом викладача.

У роботі над проектом посібника ми виходили з таких положень:

1. у навчальному процесі одночасно з мовою має вивчатися культура носіїв цієї мови;
2. лінгвокраїнознавче викладання доцільне на всіх етапах навчання української мови, зокрема й на початковому етапі. Кожному етапу має відповідати певний обсяг країнознавчої інформації, яка реалізується в навчальному процесі з урахуванням методичних вимог до викладання на відповідному етапі;

3. лінгвокраїнознавча робота на початковому етапі ґрунтується загалом на лексичному мінімумі першого року вивчення мови. Країнознавчі відомості на початковому етапі подаються як за допомогою лексики, що не обтяжена національно-культурним компонентом, так і за допомогою країнознавчо-інформативних одиниць мови. Країнознавча інформація в основному закладена в навчальні матеріали (тексти, мікротексти, вправи).

Велику роль у семантизації культурного компонента відіграє зорова наочність. Проте на початковому етапі для адекватного розуміння змісту інформації, що міститься в країнознавчо-інформативних одиницях мови, виникає необхідність у коментарях;

4. основна мета початкового етапу навчання української мови – опанувати базисні явища мови, серед яких головна мета відводиться відмінковим конструкціям та основним формам дієслова. На початковому етапі закладаються основи правильного мовлення, формуються мовленнєві навички й уміння певного рівня, насамперед навички говоріння й читання.

Пропонований проект посібника є спробою подати країнознавчі відомості з теми “Київ” під час вивчення відмінкової системи української мови. З кожним відмінком пов’язані різні аспекти країнознавчої інформації. Дібраний мінімум країнознавчої інформації має допомогти сформувати в студентів знання про сучасний Київ, його історію, культурно-історичні цінності.

Посібник також містить тексти біографічного характеру, що розповідають про життя таких видатних історичних діячів України, як Володимир Великий, Ярослав Мудрий, про українського філософа Г. С. Сковороду, відомих письменників – Т. Г. Шевченка, Лесю Українку, про творчість народної художниці О. Білокур та ін.

Посібник складається з 36 синтаксичних моделей. Кожна модель супроводжується фотографією.

Наведемо приклади.

Модель 3 (Прикметник. Називний відмінок)

ЦЕ МИХАЙЛІВСЬКИЙ СОБОР

- Який це собор?
- Це Михайлівський собор.

- Це Михайлівський собор?
- Так, це Михайлівський собор.

- Це Софійський собор?
- Ні, це Михайлівський собор.

ЦЕ МИХАЙЛІВСЬКА ПЛОЩА

- Яка це площа?
- Це Михайлівська площа.

- Це Михайлівська площа?
- Так, це Михайлівська площа.

- Це Софійська площа?
- Ні, це Михайлівська площа.

КИЇВ – ВЕЛИКЕ МІСТО

- *Яке місто Київ?*
- *Київ – велике місто.*

- *Київ – велике місто?*
- *Так, Київ – велике місто.*

- *Київ – маленьке місто?*
- *Ні, Київ – велике місто.*

ЦЕ СУЧАСНІ БУДИНКИ

- *Які це будинки?*
- *Це сучасні будинки.*

- *Це сучасні будинки?*
- *Так, це сучасні будинки.*

Після синтаксичних моделей подано ілюстративний матеріал: вправи, діалоги, ситуації, тексти. Мета ілюстративного матеріалу – активізувати лексико-граматичні моделі в мовленнєвих ситуаціях.

Система вправ загалом зорієнтована на розвиток навичок і вмінь говоріння. Між завданнями вправ існує необхідна наступність, завдяки якій процес становлення навичок має послідовний характер, розвивається від стадії орієнтування й повністю свідомо здійснюваних граматичних дій через рівень стандартизації до стадії автоматизованого опанування граматичного матеріалу, на якій це опанування набуває властивості опрацьованих операцій, що органічно входять у навчальну мовленнєву діяльність, яка вирізняється на етапі варіювання більш творчим характером своєї функціональної реалізації.

До кожної вправи подано мовленнєві зразки, за аналогією до яких студенти складають діалоги за моделлю, яка активізується, на основі запропонованої загальної ситуації та зорового ряду. Зоровий ряд, поданий після зразка, конкретизує ситуацію. У посібнику запропоновані такі типи вправ: а) тренувальні, б) комунікативні, в) ситуативні.

Наведемо приклади.

ЗАВДАННЯ

1. Складіть діалоги за поданими ситуаціями.

1.1. Ви вже досить непогано знаєте Київ. Розглядаючи фотографії, дайте відповідь на запитання співрозмовника, який це собор (яка це площа, яка це вулиця,...).

- *Ви знаєте, яка це площа?*
- *Звичайно, знаю. Це Європейська площа.*

Це центральна вулиця Хрещатик.

Це Володимирський собор.

Це Андріївський узвіз

Це Андріївська церква.

Це Український дім.

Це Національна опера України.

Це Києво-Могилянська академія.

1.2. Ви в центрі Києва.

а) З'ясуйте, яка це вулиця (який собор, яка площа ...).

- Перепрошую, яка це церква?
- Це Андріївська церква.

Це Києво-Печерська лавра.

Це Маріїнський палац.

Це Софійський собор.

Це Золоті ворота.

б) З'ясуйте, чи правильно ви визначили, яка це вулиця (який собор, яка площа ...).

- Вибачте, це палац "Україна"?
- Ні.
- А який це палац?
- Це Маріїнський палац.

– Це площа Толстого?

– ...

– Це Софійський собор?

– ...

– Це готель “Україна”?

– ...

Генералізація основних моделей відмінкової системи й розвиток навичок читання здійснюється під час роботи з текстами. Тексти підсумовують і узагальнюють країнознавчу інформацію. Перед кожним текстом подаються дотекстові завдання. Після тексту пропонуються завдання а) на розуміння тексту; б) на виділення з тексту певної інформації; в) на закріплення країнознавчої інформації; г) на розвиток навичок говоріння; г) на виявлення аналогічної інформації про країну студента.

У перевірці розуміння прочитаного велику роль відіграє зорова наочність. Завдання на зразок “Визначте послідовність фотографій, що відповідає змісту тексту” контролює орієнтацію студента в тексті.

Наведемо приклади.

ТЕКСТ

1. Прочитайте текст.

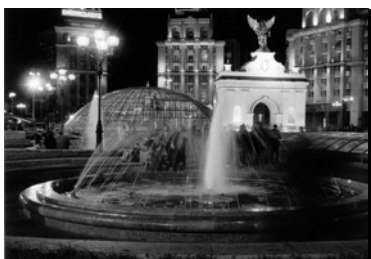
Це Київ. Це центральна вулиця – Хрещатик. Вона не дуже довга, але дуже гарна. Ось ЦУМ – Центральний універсальний магазин. Трохи далі центральний поштамт. Навпроти консерваторія. А це майдан Незалежності. Поруч Європейська площа. Тут гарний сучасний будинок – Український Дім. Навпроти готель “Дніпро” та філармонія.

Це Володимирська вулиця. Праворуч гарний старовинний будинок – Національна опера України. Поруч Золоті ворота. Трохи далі Володимирський собор. А це Софійська площа. Тут Софійський собор.

А це новий район. Тут нові, сучасні будинки. Київ – дуже гарне місто.

1.1. Перед вами фотографії. Визначте, у якій послідовності подані об’єкти трапляються в тексті. Прокоментуйте кожну фотографію, використовуючи текст.

2. Дайте відповіді на запитання:

1. Це центральна вулиця?
2. Вона велика?
3. Прямо центральний поштамт?
4. Це центральний ринок?
5. Це Володимирська вулиця?
6. Праворуч гарний сучасний будинок?
7. Це Національна опера України?
8. Поруч Золоті ворота?
9. Трохи далі Михайлівський собор?
10. Яка це площа?
11. Який тут собор?
12. А який це район?
13. Які тут будинки?
14. Яке місто Київ?

3. Закінчіть речення:

1. Це головна вулиця Хрещатик. Вона Тут є ...
2. Це Європейська площа. Тут знаходиться ...
3. Це Володимирська вулиця. Тут знаходиться ...
4. Це Софійська площа. Тут знаходиться ...
5. Це новий район. Тут ...

4. Складіть діалоги за пропонованими ситуаціями:

- 4.1. Ви показуєте фотографії. На фотографіях визначні місця Києва.
- 4.2. Зараз ви знаєте Київ досить добре. Ви гуляєте по місту й показуєте його другові.

5. Розкажіть про визначні місця вашого рідного міста.

Отже, матеріал поданий за такою схемою:

1. Подання країнознавчої інформації з урахуванням граматичної теми.
2. Активізація країнознавчої інформації в завданнях комунікативного й ситуативного характеру.
3. Розширення країнознавчої інформації в текстах і післятекстових завданнях.
4. З'ясування аналогічної інформації про рідну країну студента.

Набір фотографій, що мають країнознавчу тематику.

Отже, використання лінгвокраїнознавчої інформації в навчальному процесі забезпечує підвищення пізнавальної активності студентів, розширює їхні комунікативні можливості, створює позитивну мотивацію вивчення мови, дає стимул для самостійної роботи, допомагає розв'язанню виховних завдань, сприяє адаптації студентів до нового соціально-культурного середовища.

Заняття за посібником “Мандрівка містом” передбачає різноманітні форми позааудиторної країнознавчої роботи: екскурсії, перегляд фільмів, відвідування виставок, театрів, музеїв. Завершенням роботи над темою може бути конкурс “Хто з вас краще знає Київ?”.

Дослідження з використання соціокультурного компонента і його практичної реалізації дозволяє зробити такі висновки:

– використання лінгвокраїнознавчого матеріалу підвищує якість навчання, сприяє розвитку особистості студента в контексті діалогу культур;

– систематичне використання елементів лінгвокраїнознавства на заняттях з української мови дозволяє не лише підтримувати пізнавальний інтерес студентів до вивчення мови, але й створювати мотивацію навчання, а також допомагає студентам адаптуватися до іншомовного середовища, виявляючи повагу до звичаїв, традицій, культури, способу життя представників іншого культурного співтовариства;

– лінгвокраїнознавчий підхід у навчанні української мови як іноземної формує позитивне ставлення до культури не лише українського народу, але й до своєї власної культури за допомогою зіставлення реалій, способу життя, традицій іноземців і співвітчизників;

– через засоби й форми реалізації лінгвокраїнознавчого матеріалу студенти залучені до активного навчання української мови, усвідомлюють необхідність вивчення мови в сучасному соціумі.

Література

1. Верещагин Е. М. Язык и культура: лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Русский язык, 1990. – 246 с.
2. Верещагин Е. М. Язык и культура / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. – 1973. – 248 с.
3. Маслова В. А. Лингвокультурология / В. А. Маслова. – М., 2001. – 203 с.
4. Фурманова В. П. Межкультурная коммуникация и лингвокультурология в теории и практике обучения / В. П. Фурманова. – М., 1984. – С. 32–33.
5. Томахин Г. Д. Лингвострановедение: что это такое? / Г. Д. Томахин // Иностранные языки в школе. – 1996. – № 6. – С. 22–27.
6. Шукин А. Н. Методика преподавания русского языка как иностранного / А. Н. Шукин. – М., 1990. – С. 32–35.
7. Common European Framework of Reference for Languages. Cambridge, 2001.